

ברכת אברהם

"ויקרא יצחק אל יעקב ויברך אותו ויצוהו ... קום לך פדנה ארם ... וא-ל שדי יברך אותך ... ויתן לך את ברכת אברהם לך ולזרעך אתך לרשתך את ארץ מגוריך אשר נתן א-להים לאברהם" (בראשית כח א-ד)¹

בראשית רבה סז יב

"ויקרא יצחק אל יעקב ויברך אותו" - ר' אבהו אמר: לפי שהיו הברכות מפוקפקות בידו. והיכן נתאוששו בידו? כאן: "ויקרא יצחק אל יעקב". אמר ר' אלעזר: אין קיום הגט אלא בחותמיו.² שלא תאמר: אילולי שרימה יעקב באביו לא נטל ברכותיו. תלמוד לומר: "ויקרא יצחק אל יעקב ויברך אותו". אמר ר' ברכיה: משל לבן מלכים שהיה חותר לאביו ליטול ליטרא אחת של זהב. אמר לו: למה במטמוניות? בא וטול לך בפרהסיא!³

בראשית רבה סא ו "ויתן אברהם"⁴

"ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק" - ... משל למלך שהיה לו פרדס, מסרו לאריס, והיו בו שני אילנות כרוכים זה לזה, אחד של סם חיים ואחד של סם המות. אמר אותו אריס: אם משקה אני זה של סם חיים, זה של סם המות שותה עמו. ואם איני משקה זה של סם המות, היאך זה של סם חיים חי? חזר ואמר: אני אריס, עושה אני אריסותי ומה שהנאה לו לבעל הפרדס לעשות יעשה. כך אמר אברהם: אם מברך אני את יצחק, עכשיו בני ישמעאל ובני קטורה בכלל. ואם אין אני מברך בני ישמעאל ובני קטורה, היאך אני מברך את יצחק?⁵ חזר ואמר: בשר ודם אני, היום כאן ומחר בקבר, כבר עשיתי שלי, מכאן ואילך מה שהקב"ה רוצה לעשות בעולמו יעשה.⁶

כיון שמת אברהם אבינו, נגלה הקב"ה על יצחק וברכו, זהו שכתוב: "ויהי אחרי מות אברהם ויברך א-להים את יצחק בנו" (בראשית כח יא).⁷

המדרש הגדול בראשית, תולדות, כח ד

¹ "פרשה קטנה" זו שבתחילת פרק כח, אשר נראית מעין ספיח או אחרית דבר ל"פרשה הגדולה" של נטילת הברכות ע"י יעקב בפרק כז, אומרת דרשני. מה גם שאפשר לקרוא את סוף פרק כז ותחילת פרק כח בספר בראשית ברצף ו"לדלג" על פרק כז והכל נראה פשוט וחלק: "ויהי עשו בן ארבעים שנה ויקח אשה את יהודית בת בארי החתי ואת בשמת בת אילן החתי: ותהיין מרת ריח ליצחק ולרבקה ... ויקרא יצחק אל יעקב ויברך אותו ויצוהו ויאמר לו לא תחך אשה מבנות כנען: קום לך פדנה ארם ביהתה בתואל אבי אמך וקח לך משם אשה מבנות לבן אחי אמך". מה באה פרשה זו להוסיף? תיקון לפרק כז? פרשה בפני עצמה? ראה ספרו של מרדכי ברויאר "פרקי בראשית" (פרק עשרים וחמישה) שהאריך בעניין והסביר, כדרכו ושיטתו הכללית בפירושו למקרא, שאכן שני סיפורים (שתי גישות) כאן. פרשני המקרא הקלאסיים כמעט ואינם מתייחסים לשאלה זו ואנו, כדרכנו, נלך בעקבות המדרש.

² שימוש מושאל בעקרון הלכתי הנוגע לאופן כתיבת גט (ושטרות אחרים). ראה גיטין פרק ב משנה ה: "הכל כשרין לכתוב את הגט אפילו חרש שוטה וקטן. האישה כותבת את גיטה והאיש כותב את שוברו, שאין קיום הגט אלא בחותמיו". ככלל, אדם נוגע בעצמו ואינו יכול להעיד על ענייניו. אלא שכאן העיקר זו עדות העדים החותמים ולכן גם בעלי העניין (האיש והאישה) יכולים לכתוב את הגט (האישה) או את השובר (קבלה על הכתובה, האיש). האם להשאלה זו מהתחום ההלכתי יש משמעות מעבר לביטוי עצמו? האם כתיבת השטר ע"י בעל הדבר דומה ללקיחת הברכות ע"י יעקב? ...

³ לפי המדרש יש המשך ברור בין "הפרשה הגדולה" ל"פרשה הקטנה". זו האחרונה חותמת ו"מאוששת" את הראשונה. מחד גיסא, יש כאן סניגוריה על יעקב, הצדקה וחיזוק למעשיו. אם לא לכתחילה, אז לפחות בדיעבד. מאידך גיסא, אפשר לומר: דא עקא, מדוע צריך היית לרמות את אביך? למה במטמוניות כאשר אפשר בפרהסיא ובראש מורם? למה "בדיעבד" אם אפשר "לכתחילה"? ובאשר לעצם הביקורת של חז"ל על מעשהו של יעקב "בא אחיך במרמה", ראה דברינו [אנכי עשו בכבוד](#) בפרשה זו.

⁴ נחזור פרשה אחת ודור אחד לאחור ונראה כיצד נהג אברהם. האם גם הוא ברך את בניו? האם גם שם הייתה מריבה?⁵ ראה תרגום יונתן בראשית כה יא, שהסיבה להימנעות אברהם ממתן ברכה ליצחק היא שונה בתכלית: "בגלל שלא היה אברהם רוצה לברך את ישמעאל, לכן לא ברך את יצחק, כי אם היה מברך את יצחק היה ישמעאל נוטר לו שנאה".

⁶ משל יפה אך קצת בעייתי. אז מה עשה האריס בסוף, השקה או לא השקה את העצים? לכאורה השקה (שהרי זו עבודת האריס - עושה אני אריסותי). אז מה עם הנמשל? שאברהם ברך (השקה) את כל בניו? נוכל אולי להיעזר במקבילות הרבות שיש למדרש זה, חלקן גם נראה להלן. בתנחומא (בובר) פרשת נשא סימן יז הנוסח הוא: "אמר האריס: אני אעבוד מסרב לברך ומשאיר בידי הקב"ה רוצה לעשות בפרדסו יעשה ... אמר אברהם: ... אני בשר ודם, כשאפטר מן העולם, הקב"ה יעשה רצונו" (וכך הוא גם הנוסח בבמדבר רבה יא ב שנראה להלן). משמע שהאריס "מושך את הזמן", מחכה שיפטר מהעבודה, ובינתיים עושה עבודות אחרות ולא משקה את העצים. ובדברים רבה (ליברמן) פרשת וזאת הברכה, שגם אותו נראה להלן, הנוסח הוא: "אגלגל בכרם עד שיבוא בעל הכרם". וצ"ע.

⁷ בשורה התחתונה, מדרש זה רק שופך שמן על המדורה. כעת, לא רק "הפרשה הגדולה" קשה, כי אם גם "הפרשה הקטנה" עצמה - מדוע בכלל ביקש יצחק לברך את בנו? מדוע הוא לא נוהג כלפי בניו בדיוק כפי שאברהם אביו נהג כלפיו ומניח לקב"ה לבחור ולהחליט? ובמה הוא מברך את יעקב? ב"ברכת אברהם"! והלוא אין "ברכת אברהם" - אברהם מסרב לברך ומשאיר בידי הקב"ה (ובני האדם עצמם) לראות מי ראוי לברכה ומי לא (בבחינת "מעשיך ירחקו ומעשיך יקרבון", עדויות ה). האם שילוחו של יעקב לפדן ארם, בלי כל ובאישון לילה, היא "ברכת אברהם"? האם לחזור למקום ממנו יצא אברהם, להתחיל הכל מבראשית, בכוחות עצמו, זו היא "ברכת אברהם"? ראה דברינו על "[יצחק אבינו](#)" בפרשה זו, שגם הוא מתחיל הרבה דברים מחדש לאחר מות אברהם.

"ויתן לך את ברכת אברהם" – אמר לו: אותה הברכה שהיה בדעתו של אבא לברכני ולא יכול מפני ישמעאל אחי – הרי היא נתונה לך במתנה.⁸

במדבר רבה פרשה יא סימן ב (ברכת כהנים)

"וְהִיָּה בְרָכָה" - כבר כתוב: "ואברכך", מה תלמוד לומר "והיה ברכה"? אמר ר' אלעזר: אמר לו הקב"ה: משבראתי עולמי ועד עכשיו, הייתי זקוק לברך את בריותי, שנאמר: "ויברך אותם אלהים" (בראשית א כב). ואומר: "ויברך אלהים את נח ואת בניו" (בראשית ט א). אבל מכאן ואילך, הרי ברכות מסורות לך. למי שיהנה לך לברך – פָּרַךְ. ואעפ"כ לא בירך אברהם לבניו, למה כן? משל למלך שהיה לו פרדס. נתנו לאריס. והיה בתוך אותו פרדס אילן אחד של סם חיים ואילן אחד של סם המות. אמר האריס: אני אעבוד ואשלים, ומה שהמלך רוצה לעשות לו בפרדסו – יעשה. כך, המלך זה הקב"ה, והפרדס זה העולם. מסרו לאברהם שאמר לו: "והיה ברכה". מה עשה אברהם? היו לו שני בנים, אחד צדיק ואחד רשע, יצחק וישמעאל. אמר אברהם: אם מברך אני את יצחק, הרי ישמעאל מבקש להתברך והוא רשע! אלא, אעבוד אני ואשלים. בשר ודם אני. למחר אפטר מן העולם ומה שהקב"ה חפץ לעשות בעולמו יעשה. כשנפטר אברהם נגלה הקב"ה על יצחק וברכו, שנאמר: "והיה אחרי מות אברהם ויברך א-להים את יצחק בנו" (בראשית כה יא). ויצחק ברך את יעקב, ויעקב ברך לשנים עשר שבטים, שנאמר: "כל אלה שבטי ישראל שנים עשר וזאת אשר דבר להם אביהם ויברך אותם" (בראשית מט כח). מכאן ואילך, אמר הקב"ה: הרי הברכות מסורות לכם. הכהנים יהיו מברכים את בני, כשם שאמרתי לאברהם אביהם: "והיה ברכה". לכך נאמר: "כה תברכו".⁹

דברים רבה (ליברמן) פרשת וזאת הברכה¹⁰

"רבות בנות עשו חיל" - זו ברכתו של משה, שהרי דורות הראשונים ברכו כל אחד ואחד את דורו ולא היה בכולן כברכתו של משה. נח בירך את בניו והיה בס מחלוקת ... יצחק בירך את יעקב, היה בה קטטה ... יעקב בירך את השבטים, היתה בהם קטטה ...¹¹ ומנין למדו האבות לברך כל אחד ואחד? מן הקב"ה. בשעה שברא אדם הראשון ברכו, שנאמר: "ויברך א-להים את האדם" ... והיה העולם מתנהג בברכה, עד שבא דור המבול וביטלוה ... כיון שיצא נח מן התיבה ראה הקב"ה שבטלה מהם מדת ברכה, חזר ויברך את נח ואת בניו. והיה העולם מתנהג באותה ברכה, עד שבא אברהם והוסיף לו ברכה, שנאמר: "ואעשך לגוי גדול ואברכך". כיון שבא אברהם, אמר הקב"ה: אינו דרך שאהיה אני זקוק לברך את בריותי, אלא הריני מוסר את הברכות לאברהם ולזרעו ולכל מי שקובעים בו ברכה אני חותם על ידיהם, שנאמר: "והיה ברכה ואברכה מברכך".¹² אמר הקב"ה: הריני מוסר הברכות לכל מי שאתה מברכו ואני חותם על ידך.

⁸ אולי כאן יש התחלה של פתרון. יצחק יודע שאברהם לא ברך אותו, אבל אין הוא סבור שכך גם הוא צריך לנהוג. אברהם נהג כפי שנהג וסיבותיו עמו. אבל יצחק, שחסרה לו ברכת אביו, לא מוכן למנוע אותה מבניו, גם אם הדבר לא יעבור בקלות. וגם אברהם לא מנע עצמו לגמרי מברכה. שים לב ללשון "הרי היא נתונה לך במתנה". שהוא על משקל "ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק". נתינה היא ברכה וברכה היא מתנה. אין הבדל גדול ביניהם. ראה מדרש בראשית רבה בפרשה סא סימן ו במקום שקיצרנו לעיל: "ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק" - ... רבי יהודה אמר בכורה, רבי נחמיה אמר ברכה ... רבי חמא אמר לא ברכות אלא מתנות נתן לו". וראה גם רש"י בראשית פרק כה פסוק ה שמביא מדרש זה ומרחיב ואומר: "... שאמר לו הקב"ה לאברהם (לעיל יב ב) והיה ברכה, הברכות מסורות בידך לברך את מי שתרצה, ואברהם מסרם ליצחק". אז משהו צריך להתחיל להשתמש בכוח זה שנמסר לו ואם אברהם לא עשה זאת – יצחק כן עושה זאת.

⁹ לא יצחק הוא שצריך להסביר מדוע לא נהג כאביו, מדוע לא נמנע מלברך ולא השאיר לקב"ה, לבעל הפרדס, לעשות בעולמו (בפרדסו) מה שלבו חפץ. אדרבא, אברהם הוא שצריך להסביר מדוע ניתק את שרשרת הברכות לאורך הדורות? מדוע לא מימש את כוח הברכה שניתנה לו: "ואברכה מברכך"? מדוע הוא מתחמק מהכרעה? יצחק מברך את יעקב לא כתגובת נגד לחסך הברכה שלו (ראה המדרש הגדול לעיל), אלא כאקט של חיבור וחישוב מתקן של שרשרת הברכות בשרשרת הדורות למן בריאת העולם ועד לברכת כהנים יום יום בארץ ישראל (יצחק הוא האב שאינו עוזב אף פעם את הארץ).

¹⁰ מדרש זה חוזר על המדרש הקודם ועיקר מטרתו היא להדגיש את השוני שבברכת משה שלא הייתה בה שום קטטה (האמנם?) לעומת הברכות הקודמות שהיה בהם ריב. למרות חזרה זו, בשל דגשים חשובים שיש במדרש זה ...

¹¹ לעתים אין מנוס מקטטה. בעצם הברכה יש משום מתן בכורה, בחירה והכרעה יש גם מחיר (ראה דברינו [בחירה בכורה ומחירה](#) בפרשה זו). אפשר לנסות לברוח מזה ואפשר לנסות להתמודד עם זה. במקום שאברהם נמנע, יצחק, רבקה ויעקב מתמודדים וגם נושאים בתוצאות (גלות). והימנעותו של אברהם מלברך, האם הועילה? ראה שוב תרגום יונתן על הפסוק: "והיה אחרי מות אברהם ויברך א-להים את יצחק בנו" (בראשית כה יא), שבו דן מדרש בראשית רבה סו א שהבאנו לעיל: "בגלל שלא היה אברהם רוצה לברך את ישמעאל, לכן לא ברך את יצחק, כי אם היה מברך את יצחק היה ישמעאל נוטר לו שנאה". האם הימנעות זו הועילה?

¹² והיכן זכה אברהם לקביעת ברכה לדורות? בתפילת שמונה עשרה שפותחת בברכת האבות שחותמה הוא "מגן אברהם". ראה בראשית רבה (תיאודור-אלבק) פרשה לט סימן ב: "אמר ר' יצחק: קובעך אני ברכה בשמונה עשרה. אבל אין את יודע אם שלי קודמת אם שלך קודמת? אמר ר' אחא בשם ר' זעירא: שלך קודמת לשלי. משהן אומרים מגן אברהם ואחר כך אומרים מחיה המתים".

וכי מאחר שנמסרו הברכות לאברהם, למה לא בירך ליצחק? לפי שעשו יצא ממנו. אמר: אם אני מברך את יצחק הרי עשו מתברך, ונמצא יעקב חסר, למה הדבר דומה? לבעל הבית שהיה לו כרם. נתנו לאריס. והיה באותו הכרם אילן החיים מודלה על אילן של סם המות. ואין אותו אריס יודע מה לעשות. אמר: אם אעדור אותו הכרם, הרי אילן של סם המות מתגדל. ואם איני עודר את הכרם, הרי אילן של סם חיים מת. אלא אמר: הריני אריס, אגלגל בכרם זה עד שיבוא בעל הכרם ויעשה בכרמו מה שיראה. ואף כך אמר אברהם: אם אברך את יצחק, נמצא עשו מתברך ויעקב מפסיד. אלא הריני מניחו עד שיבוא הקב"ה ויעשה שלו.¹³

בא יעקב וקבל הברכות ... שתיים מאביו, שנאמר: ויחדד יצחק חרדה גדולה עד מאד ... הרי אחת. שנים,¹⁴ "ויקרא יצחק אל יעקב ויברך אותו" ... של הקב"ה: "וירא אלהים אל יעקב ... ויברך אותו" (בראשית לה ט) ... ושל מלאך "ויברך אותו שם". בא יעקב לברך את השבטים, ברכן ה' ברכות שהיו בידו, והוסיף להם ברכה אחת, שנאמר: "כל אלה שבטי בני ישראל וגו' ויברך אותם". בא משה לברך את ישראל, הוסיף להם ברכה שביעית, שנאמר: "וזאת הברכה ...".¹⁵

פסיקתא דרב כהנא נספחים פרשה א

העובר לפני התיבה וטעה יעבור אחר תחתיו, ומהיכן הוא מתחיל? מתחילת ברכה שטעה זה.¹⁶ ומהיכן למדו רבותינו? מאבות העולם שלא היה מתחיל זה אלא ממקום שפסק זה. כיצד? אברהם בירך את יצחק, שנאמר: "ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק" (בראשית כה ה) ... עמד יצחק לברך את יעקב, אמר: מהיכן אני מתחיל? ממקום שפסק אבי. במה פסק אבי? ב"ויתן", אף אני מתחיל בזה, שנאמר: "ויתן לך האלהים מטל השמים וכו'". ובמה פסק יצחק בברכתו? בקריאה, שנאמר: "ויקרא יצחק אל יעקב ויברך אותו". כשעמד יעקב לברך את השבטים אינו פותח אלא בקריאה, שנאמר: "ויקרא יעקב אל בניו" (בראשית מט א). ובמה פסק יעקב? ב"זאת", שנאמר: "וזאת אשר דיבר להם אביהם" (שם שם כח). כשעמד משה לברך את ישראל, אמר: יעקב חתם בזאת ואני מתחיל בזאת, שנאמר: "וזאת הברכה" (דברים לג א).¹⁷

במדבר רבה פרשה ב סימן יב

... בשעה שיצא יעקב אבינו לילך לפדן ארם, מסר לו יצחק את ברכת החול.¹⁸ כמו שאמר לו: "ויתן לך את ברכת אברהם" (בראשית כח ד). מהו "את"? א"ר תמא בר חנינא: כך אמר לו: ברכה שנתברכנו אני ואברהם כאחד: "כי ברך אברכך" - ברכה לאב, ברכה לבן. "והרבה ארבה" - רבייה לאב, רבייה לבן. "וכחול אשר על שפת היס" - את הברכה הזו מסר יצחק ליעקב. לפיכך הוא אומר: "והיה מספר בני ישראל כחול היס" (הושע ב א).¹⁹

הביטוי לקבוע ברכה ראוי להידרש בפני עצמו. כמקדמה ראה ספרא יב, מדרש תנאים לדברים יד, בהקשר עם קיום מצוות צדקה. ושוב בהקשר עם תפילת שמונה עשרה בגמרא תענית יג ע"ב ואכמ"ל.

¹³ קטע זה של המדרש חוזר למדרשי בראשית רבה ובמדבר רבה הנ"ל. אלא שהחידוש כאן הוא שבכלל מדובר בעשו ולא בישמעאל! אברהם לא רוצה לברך את יצחק משום שראה שעתיד לצאת ממנו עשו! אילן המוות שלידי אילו החיים איננו ישמעאל ליד יצחק כי אם עשו ליד יעקב! שינוי הנוסח מישמעאל לעשו מעניין מאד ולא הספקנו לעמוד עליו. האם לפנינו "מדרש בן זמנו"?

¹⁴ הברכה השניה, אל תקרי "שנים" אלא "השנייה".

¹⁵ המשך המדרש שם, שהוא כאמור בפרשת וזאת הברכה, מהלל ומשבח את ברכת משה שהיא המעולה מכולן. מה שחשוב לענייננו הוא הדגש שבמדרש שמסירת הכוח לברך לבני אדם, כבר מבריאת העולם. יש בה סיכון, תיתכן קנאה וקטטה ומחלוקת, אבל זו לא סיבה להירתע. אברהם "שבר" מסורת זו ויצחק חוזר אל הכלל. ובאשר לברכת הקב"ה? היא תתוסף לברכת האב למי שראוי. ראה שהקב"ה מוסיף את ברכתו ליעקב, משמע הוא לא הסתמך רק על ברכת אביו. הוא זכה לברכת שמים בכוחות עצמו. גם האב, גם הקב"ה וגם מלאך. ברכה אחת אינה מבטלת את רעותה. אז במה נחלקו אברהם ויצחק? במחלוקת האריס: להשקות או לא להשקות. אברהם אומר: לא אשקה והקב"ה יעשה הטוב בעיניו. ויצחק אומר: אשקה, גם במחיר קטטה ומחלוקת (שעלולות לקרות בכל מקרה). ויעקב ממשיך בדרכו של יצחק ו"משנה בין הבנים" ושוב יוצאים בגלות ...

¹⁶ מסכת ברכות פרק ה משנה ג: " ... העובר לפני התיבה וטעה יעבר אחר תחתיו ולא יהא סרבן באותה שעה מנין הוא מתחיל? מתחילת הברכה שטעה בה".

¹⁷ הרי לנו מדרש שאומר בפשטות שאברהם כן ברך את יצחק וגם הוא בשרשרת הדורות והברכות (והבחירות ומריבות וכי לא עשה אברהם דבר חמור מזה? גרש את אחד הבנים?). זאת ועוד, אברהם מקיים את הפסוק: "והיה ברכה", הוא שמתחיל את השרשרת. השרשרת שבה כל אחד מתחיל במקום בו פסק קודמו: ויתן - קריאה - זאת.

¹⁸ הברכה שניתנה לאברהם מיד לאחר העקידה: "כִּי בָרַךְ אֲבְרָהָם וְהָרַבָּה אֲרָבָה אֶת זְרַעַן כְּכֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וְכֹחֹל אֲשֶׁר עַל שְׁפַת הַיָּם וַיְרַשׁ זְרַעַן אֶת שְׂעֵר אֵיבִי" (בראשית כב יז). ולהלן הוא דורש פסוק זה ומחלק אותו לשנים: ברכה לאב (אברהם) ולבן (יצחק) שלשניהם חלק בעקידה. נראה שעוצמת החוויה של העקידה, פעלה על אברהם ועל יצחק בדרכים מנוגדות. בעוד שאברהם מסיק מכך שאין לו כוח לברך מעבר לברכה שנתן הקב"ה לשניהם לאחר העקידה ו"מה שהקב"ה רוצה לעשות בעולמו יעשה"; יצחק מסיק מסקנה בדיוק הפוכה. שהאדם צריך להשתמש בכוח שניתן לו ולברך את בניו.

¹⁹ עד כה לא דנו במהות הברכה: מה מכילה ברכת אברהם? ברכת החול - ההבטחה לרביוי הזרע והפיכתו מבן יחיד אחרי בן יחיד, למי שיוליד שנים עשר בנים ויבנה את בית יעקב ובני ישראל. ראה גם פירוש רש"י שמכנה את ברכת אברהם בשם: "תעודת אברהם". וראוי הוא יעקב לקבל את ברכת אברהם שכן הנכד הוא שהציל את הסבא מכבשן האש. ראה בראשית רבה סג ב.

תשס"ב, תשס"ו

פרשת תולדות

שבת שלום וחודש טוב
מחלקי המים